

Az unió és Oroszország gázkapcsolatainak néhány aktuális kérdése

Weiner Csaba

Miközben Oroszország az Európai Unió legnagyobb olaj-, olajtermék-, gáz-, szén- és uránellátója, az Európai Bizottság és az orosz kormány 2011. február 24-i találkozója ismét jól mutatta, hogy a kétoldalú kapcsolatokban a gáz áll a középpontban. Három fő kérdés volt napirenden (az EurActiv szerint): (1) az olajtermékekhez kötött hosszú távú ellátási szerződések, (2) a harmadik energia-csomag hatása az orosz érdekeltségű vagyoneszközökre és (3) a Déli Áramlat gázvezetékprojekt státusa.

A gázpiaci folyamatokat ma alapvetően négy, egymással szorosan összefüggő tényező alakítja: (1) az alacsonyabb gázkereslet, (2) a nem konvencionális gáztermelés felfutása az Egyesült Államokban, (3) az LNG-termelés (*liquefied natural gas* – cseppfolyósított földgáz) megugrása (különösen Katarban) és (4) a regionális piacok globalizálódása. 2010 novemberében a Nemzetközi Energiaügynökség úgy számolt, hogy a túlkínálat valószínűleg 2011-ben éri el a csúcst: a 2009-es mintegy 130 milliárd köbméterről 200 milliárd köbméterre nő. A túlkínálat időszakában az európai szervezett piacokon (kereskedelmi csomópontokban, *hub*okban) az árak mélyen az olajtermékekhez kötött árak alá kerültek, s egyre nagyobb nyomást gyakoroltak a Gazprom által is fenntartott árazási gyakorlatra. A Gazprom jelenlegi európai piacvesztése ezzel a mesterséges árázással kapcsolatos. A Gazprom végül különféle ideiglenes kedvezményeket adott bizonyos vásárlóinak; 2011 februárjában azonban kategorikusan visszautasította legnagyobb vevője, a német E.ON azon kérését, hogy teljes egészében a *spot* piaci árakhoz kötött árazást alkalmazzák. (Mindeközben pedig az olajárak meredeken emelkednek.) Ami Magyarországot illeti, Fellegi Tamás nemzeti

fejlesztési miniszter 2011. januári közlése szerint az orosz fél „nem kíván az árkérdésről tárgyalni, s a 2014 végén lejárató szerződés meghosszabbításáról szóló tárgyalások megkezdését is csak a lejárat évében hajlandó napirendre venni”. A Bank of America Merrill Lynch szerint a Gazpromnak 2009-ben egymilliárd dollár összegben fizettek büntetést európai fogyasztói a *take or pay* (vedd át vagy fizess) kötelezettség miatt. Ebben a helyzetben Günther Oettinger energetikai biztos 2010. júliusi kijelentése, miszerint az orosz részesedés az uniós gázfelhasználásban középtávon 30-35 százalékos lehet (a mostani 23 százalékkal szemben), meglehetősen irreális. A kétezres években Oroszország részesedése az uniós importban a kőszénél és a kőolajnál jelentősen nőtt, míg a földgáznál határozottan csökkent. Az EU importfüggősége az olaj esetében a legnagyobb, azután jön a gáz, majd a szilárd tüzelőanyagok. A fontossági sorrend az EU primerenergia-felhasználásában ez utóbbival azonos. A Gazprom százszázalékos leányvállalatán, a Gazprom Exporton keresztül 2009-ben 140,65 milliárd köbméter saját gázt küldött a volt Szovjetunió kívüli piacokra, 11,4 százalékkal kevesebbet, mint 2008-ban (158,8 milliárd köbméter). A 2010-es szám (139 milliárd köbméter) kismértékű csökkenést mutat, a 2011-es előrejelzés 152 milliárd köbméter. Az oroszországi gáztermelés 2009-ben a 2000-es szintre (583,6 milliárd köbméterre) esett vissza, a Gazpromé pedig eddig soha nem látott mélységbe (461,5 milliárd köbméterre). Míg az oroszországi gáztermelés 2010-ben a 2008-as szint 97,5 százalékáig (649 milliárd köbméterig) jutott el, addig a Gazprom termelése a 2010-es növekedést (508,6 milliárd köbméterre) követően – 2011. februári előrejelzés szerint – 2011-ben esik (505,6 milliárd köbméterre), majd a válság előtti szintet 2013-ban halad-

hatja meg (558,3 milliárd köbméter lesz). A Gazpromnak mint Európában ragadt vezetékes exportörnek különösen fontosak a hosszú távú, *take or pay* típusú szerződések a termelési és a vezetékkapacitások kiépítéséhez (a 2009-ben meginduló LNG-termelés és -export a Szahalin-2 termelésmegosztásos projekt keretében 2010-ben elérte az évi 9,6 millió tonnás kapacitást). Nem meglepő, hogy Oroszország egyenesen 2050-ig tervezne előre.

Már 2007-ben nyilvánvalóvá vált, hogy a harmadik energiacsomag – amelyet végül 2009 júliusában fogadtak el – komoly konfliktusforrás lesz Oroszországgal kapcsolatban. A felvásárlásra tett kísérletek kivédésének kérdése eddig sem volt ismeretlen Európában, az energiacsomag azonban a már meglévő vagyoneszközökig jutott el. Az adott EU-állam Oroszországhoz való viszonya meglehetősen jól mutatja azt, hogy mi volt a tulajdonosi szétválasztás kérdésében elfoglalt álláspontja az erről szóló uniós vitában (hangsúlyozta Pierre Noël egy 2009. júniusi elemzésében). A litván kormány örömmel használja ki a lehetőséget: 2010 márciusában bejelentette, hogy végrehajtják a tulajdonosi szétválasztást a Lietuvos Dujos gáztársaságnál, amelyben a Gazprom 37,1 százalékos részesedéssel bír. 2012 márciusáig erre sor is kerülne. A nagyon magas gázárak mellett a litván kormány azzal vádolta a Lietuvos Dujost, hogy nem biztosít szabad hozzáférést a vezetékhez, nem épít új interkonnektorokat, továbbá vezeték a tervezett (LNG-t) visszagázosító létesítményhez. Köztudott, hogy a balti államokban, ahol erős az orosz (és német) tulajdonosi jelenlét, nem mutatható fel diverzifikációs eredmény. Ez azonban nem ilyen egyszerű kérdés. Az államosítás sokba fog kerülni, s azt valakinek meg kell fizetnie. A derogációval rendelkező Észtországban az Eesti Gaas gáztársaság esetében 2010 őszén 2013 elejére ígérték a tulajdonosi szétválasztást. A Gazprom részesedése az Eesti Gaasban 37 százalékos. Egy másik érdeksérelem Lengyelország: az orosz-belorusz-lengyel-német vonalon haladó Jamal-Európa (Jamal-1) gázvezeték lengyelországi szakaszának üzemeltetése kikerült a Gazprom tulajdonosi részesedésével működő EuRoPol GAZ kezéből, s független rendszerirányítója (*independent system operator*; ISO-modell) lett a lengyel állami Gaz-System személyében. A Jamal-Európa vezetékén 2009-ben több mint 30 milliárd köbméter gázt szállítottak Nyugat-Európába.

A harmadik fő kérdés a Fekete-tengeren át tervezett Déli Áramlat státusa (és a harmadik ener-

giacsomag). A Gazprom felismerte, hogy a vezetékben való részesedésszerzés, a konzorcium, az operátori szerep mellett van egy biztosabb (bár drága) megoldás, amellyel a kiszolgáltatót helyzetten változtathat: az eddigi tranzitállamokat elkerülő vezeték építése. Fontos tényező, hogy a három nyugati FÁK-tranzitállam közül csak Belaruszban van részben lehetőség (a Jamal-Európa vezeték révén) a tranzitgáz és a belföldi fogyasztásra szánt gáz elkülönítésére. A nagy ellenállás és a – Fekete-tenger alján húzódó, Törökországba menő Kék Áramlathoz vagy például a türkmén–kínai gázvezetékhez hasonló – kincstári pesszimizmus ellenére az Oroszország és Németország közötti Északi Áramlat gázvezeték lefektetése 2010 áprilisában megkezdődött, s az első szál már 2011 végétől üzemelhet. (A második szál építését elvileg 2011 májusában kezdik.) A hatalmas beruházásigényű, Ukrajnát elkerülő Déli Áramlat jövője a jelenlegi keresleti viszonyok és az ukrán elnökváltással fordulatot vett ukrán–oroszl kapcsolatok tükrében bizonytalanoknak tűnik, ám felelőtlenség fantomprojektnek tekinteni. A növekvő kereslet hangsúlyozása ellenére eddig is csak az Északi Áramlatnál játszott szerepet a pótlólagos export (az osztrákokkal 2010 áprilisában kialakított évi kétmilliárd köbméter ezen nem változtat). A Gazprom alapvető célja az ukrán tranzit mérséklése, amelyhez társul a közép-ázsiai pozíciómegőrzés. Bár a Gazprom mindent elkövet annak érdekében, hogy megőrizze Közép-Ázsiában a pozícióját, a 2010-es évek elején csak korlátozottan van szüksége a közép-ázsiai gázra. Viszont a beszerzési portfóliót közben tovább szélesíti Azerbajdzsánnal. Oroszországot különösen bosszantja, hogy a Gazpromon a megbízhatóságot, Oroszországon pedig a demokratikus értékeket kéri számon, miközben a Kaszpi-térségben, a tervezett új forráskörzetben közismert a helyzet ebben a két kérdésben. Oroszország szeretné elérni, hogy a Déli Áramlat TEN-E (*Trans-European Energy Networks* – transzeurópai energiahálózatok) státust kapjon. A bolgárokkal és a szerbekkel kötött kormányközi egyezményekben benne is van, hogy a státus megszerzésére törekedni fognak. Mint ismeretes, az Északi Áramlat a Nabuccóhoz, a török–görög–olasz ITGI-hoz (*Interconnector Turkey–Greece–Italy*) és a Jamal-2-höz hasonlóan „európai érdekű”, míg a görög–albán–olasz TAP (*Trans Adriatic Pipeline*), a grúz–román, illetve grúz–ukrán Fehér Áramlat és az orosz–lett–litván–lengyel–német Borostyán „közös érdekű” projekt. Az hogy a javasolt projekt versenyez egy már TEN-E projekttel, nem kizáró ok ar-

ra, hogy szerepelhessen a TEN-E iránymutatásokban – hangsúlyozta Andris Piebalgs korábbi energetikai biztos egy parlamenti kérdésre adott válaszában még 2008 júniusában. Ráadásul a bizottság úgy vélekedett, hogy nincs is szó versenyről a Nabucco és a Déli Áramlat között. Oettinger biztos szóvivője azonban előbb 2010 júliusában, majd novemberében igyekezett eloszlatni a reményeket a Déli Áramlat tervezett státusát illetően. A bizottság 2010. november 17-i közleménye az energia-infrastruktúra-prioritásokról a források diverzifikálása érdekében kiemelt jelentőségűnek tekinti a déli (negyedik) folyosót, amelynek a Déli Áramlat nem része. A 2011. február 24-i megállapodás szerint csak bemutatkozhat Brüsszelben (egy prezentációval) a projekt, amelyről érdemes megemlíteni azt is, hogy az Egyesült Államok jelenlegi adminisztrációja a korábbival szemben nem ellenzi. A 2008 eleji kormányközi egyezményeket komoly szakmai kritika érte többek között azért, mert azokban az állt, hogy az oroszoké a vezetékkapacitás felhasználásának joga. Ettől függetlenül a 2009/73/EK irányelv 32. cikkét (2011. március 3-a előtt a 2003/55/EK irányelv 18. cikkét) alkalmazni kell, jöllehet a 2009/73/EK irányelv 36. cikkének (2011. március 3-a előtt a 2003/55/EK irányelv 22. cikkének) megfelelően mentességet kérhetnek a normál harmadik feles hozzáférés (*third party access* – TPA) alól. Ha a feltételeknek megfelelne, a Gazpromnak akkor sem lenne elég a Nabuccóhoz hasonló 50 százaléknyi TPA-mentesség, amelynél többre viszont nem számíthat (a bolgár energetikai miniszter 50, 60 vagy 70 százalékról szolt 2010 novemberében). 2008 februárjában Piebalgs szóvivője még azt mondta, hogy a Déli Áramlat nem kaphat ugyanolyan derogációt, mint a Nabucco. (Mindeközben Paolo Scaroni, a Kék Áramlat után a Déli Áramlatban is partner olasz ENI vezérigazgatója már 2010 márciusában felvetette, hogy a Nabuccót és a Déli Áramlatot legalább részben egyesíteni lehetne.)

A 2009. januári orosz–ukrán gázkonfliktus megoldásában az Európai Bizottság csak nagyon kis szerepet játszott. Az energiacharta-szerződés csalódást okozott Oroszországnak: a gázvitát követően az orosz fél folyamatosan kritizálta azt, s előbb új kezdeményezéssel állt elő, majd megszüntette az ideiglenes alkalmazást. A (közös) kudarcot az új EU–orosz együttműködési megállapodásban orvosolni kell. Oroszország és az EU 2009 novemberében megállapodást írt alá a korai figyelmeztető mechanizmusról, amely az olajra, a gázra és az elektromos áramra egyaránt vonatkozik. A

tranzitországok kimaradtak a mechanizmusból, amelynek tesztelése időközben meg is történt. 2011. február 24-én Oettinger biztos és Szergej Smatko orosz energetikai miniszter memorandumot írtak alá a megújított, illetve kibővített korai figyelmeztető mechanizmusról.

A 2009. januári gázvita pontosan rávilágított az egyes országok gázfüggőségének mértékére. Számos projekt van tervezőasztalon, s a koordináció különösen fontos (lenne) Közép- és Kelet-Európában. Elég az újragázosító létesítmények esetében a Baltikumra és a Balkánra gondolni, vagy az egymással versenyző, azeri gázra pályázó projektekre a déli folyosón. Példaként: a Baltikumban Lettországnak, Litvániának, Észtországnak és Finnországnak is vannak LNG-terminál-építési tervei. 2011 februárjában a három kis balti állam miniszterelnökei észtországi találkozójukon végül uniós pénzért szólaltak fel egy közös LNG-terminál érdekében. A litvánok ezt megelőzően hangsúlyozták, ellene vannak annak, hogy egy esetleges lett LNG-terminált a Gazprom „érdekeltsége” építse, és arról is meg szeretnének győződni, hogy azt nem használják exportra. Megjegyzendő, hogy nemcsak a gáznál, hanem más projekteknél is szükséges lenne a koordináció térségünkben; ilyen az atomerőmű-építés. Mint ismeretes, az uniós csatlakozással kapcsolatban nyolc szovjet reaktort állítottak le az új tagországokban kettőt-kettőt Szlovákiában és Litvániában, négyet Bulgáriában. Egy másik kezelendő terület a nukleáris hulladék kezelése, illetve elhelyezése (az Európai Bizottság irányelvjavaslata 2010 novemberében jelent meg). Ez a kérdés szintén érinti az orosz kapcsolatot.

* * * * *

Eddig megjelent számaink megtekinthetők
és letölthetők a www.vki.hu honlapról